

Jukka Kortti

Historian käsittäminen, vertailu ja myytit

Tommi Uschanov: *Miksi Suomi on Suomi*. Teos 2012. 239 s.; Pilvi Torsti: *Suomalaiset ja historia*. *Gaudeamus* 2012. 303 s.; Jan Löfström (toim.): *Voiko historiaa hyvittää?* *Gaudeamus* 2012. 239 s.

Suomalaisessa historiantutkimuksessa – etenkin yhteiskuntahistoriassa – on viime aikoina kiinnostuttu historian merkityksistä, käsittämisestä ja politiikasta.¹ Tällainen usein historiateorioihin ja historiantutkimuksen metodologioihin keskittyvä argumentaatio on helposti sovellettavissa myös kansainvälisille foorumeille. On ilahduttavaa, että aihetta sivuavia teoksia ilmestyi vuonna 2012 suomeksikin useita ja että ne herättivät mielenkiintoa myös mediassa. Suomeksi ja ruotsiksi kirjoitetulla suomalaisella historiantutkimuksella on edelleen merkitystä. Yliopistojen rahoitusmallille ja muulle mittaamisvimmalle muokattu tieteellisen julkaisutoiminnan uudistaminen onkin ristiriidassa historiantutkimukselle tärkeän yhteiskunnallisen vuorovaikutuksen korostamisen kanssa.² Suomalaisia kiinnostavat historia ja sen merkitykset. Näin ollen tutkijoiden pitää myös tehdä tunnetuksi tuorein tutkimus laajemmalle kuin akateemiselle yleisölle.

Tätä näkökulmaa tukevat käsiteltävät teokset, joita yhdistävät historian käsittäminen, vertailu ja myytit. Lisäksi Tommi Uschanovin pamfletti *Miksi Suomi on Suomi*, Pilvi Torstin tutkimusraportti *Suomalaiset ja historia* ja Jan Löfströmin toimittama artikkelikokoelma *Voiko historiaa hyvittää?* myös osin kommentoivat toisiaan.

Myytit ja kansallinen ainutlaatuisuus

Kääntäjä Tommi Uschanov on tällä hetkellä suomalaisten nuorintellektuellien kärkikaartia. Hänen lukeneisuutensa ja tarkkasilmäisyytensä on hehkunut etenkin kirjatrilogiassa, jonka viimeinen osa on *Miksi Suomi on Suomi*. Edeltäjiinsä, *Suuri kaalihuijaus* (2010) ja *Mikä vasemmistoa vaivaa* (2008), tuoreinta pamflettia yhdistää ihmisten tietämättömyden päivittely. Uschanovia tuntuukin vaivaavan eräänlainen lukeneiston ikaikainen turhautuneisuus, jolle peräti maail-

1. Näistä voisi mainita Helsingin yliopiston yhteiskuntahistorian professorien 60-vuotisjuhlakirjat (Juhana Aunesluoma & Pauli Kettunen (toim.) *The Cold War and the Politics of History*, Edita Publishing 2008; Susanna Fellman & Marjatta Rahikainen (toim.) *Historical Knowledge. In Quest of Theory, Method and Evidence*. Cambridge Scholars Publishing 2012) sekä Turun yliopiston poliittisen historian emeritusprofessorin Jorma Kalelan *Making History. The Historian and Uses of the Past*. Plaggrave McMillan 2012.

2. Tähän kolmannen tehtävän ongelmaan ovat kiinnittäneet huomiota myös suomalaiset viestinnätutkijat. Ks. Heikki Hellman & Eija Poteri, Kotimainen julkaisutoiminta uuden rahoitusmallin ja julkaisufoorumin jälkeen. *Media & viestintä* 35(2012): 3–4, 6–19.

mantuska: minä tiedän niin paljon, mutta ”kansaa” elää myyttien mukaan.

Myytti on historian valitsemaa puhetta, kuten semiootikko Roland Barthes on todennut. Lisäksi se muuttaa historian luonnoksi: käsitteen paljastamisen ja tuhoamisen sijaan myytti naturalisoi sen.³ Tämän ”luonnollistamisen” kyseenalaistaminen on tärkeä akateemisen historiantutkimuksen tehtävä – vaikka postmodernit historiantutkijat taisivat vielä parikymmentä vuotta sitten nähdä, että myytin ja historiankirjoituksen ero on häilyvä.

Uschanov käsittelee useaa suomalaista tuoreehkoa historiantutkimusta, jotka ovat ansiokkaasti osoittaneet monet suomalaisen historiaan liittyvät käsitykset paikkansapitämättömmiksi. Hän nostaa esiin muun muassa suomalaisen alkoholikeskustelun eli myytin suomalaisesta viinapäystä, jonka etenkin sosiaalishistorioitsija Matti Peltonen on aikoja sitten ampunut alas osoittamalla sen noin sata vuotta sitten tietoisesti luoduksi. Samoin Uschanovia (ja Peltosta) ihmetyttää metsäsuomalaisuuspuhe, vaikka maatalousyhteiskunta on ollut suomalaisuuden kantamuoto. Linnan *Pohjantähden alla* kuvaa toki maatalousyhteisöä, mutta Uschanov ei tuo esiin sitä, että metsäsuomalaisuusmyytillä on kuitenkin kirjalliset juuret. Ne ulottuvat 1800-luvun lopun sivistyneistön suomalaisuusidentiteetin rakentamiseen, millä haluttiin erottautua Länsi- ja Etelä-Euroopan kulttuureista. Yhtä tärkeää kuin myyttien riisuminen on löytää mekanismit, jotka niitä pukevat.

Uschanov nostaa esiin kysymyksen, jonka kanssa historiantutkija joutuu usein painimaan: kuinka ainutlaatuista suomalainen kehitys lopulta on kansainvälisessä kontekstissa? Usein suomalaisiin erityispiirteisiin keskittyvää argumentointia lukiessa on huomannut kysyvän, eikö samanlaisia piirteitä ole löydettävissä ainakin samantyyppisistä kulttuureista ja kansallisvaltioista? Toisaalta on myönnettävä, että itsekin on tullut korostettua Suomen historian ainutlaatuisuuksia, joiden erityisyysnäkökulma on

perustunut varsin olemattomaan vertailevaan aineistoon. Uschanov kysyykin yhdessä alaotsikossaan: ”Onko Suomessa edes mitään suomalaista?”

Sinällään jokaisen kansakunnan itsensä määrittelyyn kuuluu korostaa ainutlaatuisuuttaan. Erityisyyspuhe on universaalia nationalismin polttoainetta, mutta myös kansojen tapa legitimoida olemassaoloaan. Uschanov viittaa kuitenkin myös kriittisten yhteiskunta- ja kulttuurintutkijoiden argumentointiin, joissa vakuuttavasti perustellaan suomalaisiin liittyviä stereotyyppioita, kuten suomalaisen kulttuurin yhdenmukaisuutta, yksioikoisuutta, samuutta ja niukuutta. Näiden näkökulmien vastapainoksi Uschanov tosin löytää myös hyviä vastaargumentteja siitä, kuinka monivivahteista suomalainen kulttuuri loppujen lopuksi on – verrattuna mihin tahansa Euroopan maahan.

Ehkä voi kuitenkin lohduttautua sillä, että sivistyneistön ja myyttien välinen taisto ei liene mitenkään suomalainen ilmiö – vai onko? Uschanovin mukaan nimenomaan Suomessa fiktiota pidetään faktana. Kuitenkin maailmankirjallisuus – puhumattakaan audiovisuaalisesta mediasta – on aina muokannut ihmisten historiakuvaa ja luonut myyttejä tietoisesti tai tiedostamatta. Ajatellaanpa vaikka, mikä merkitys Shakespearella on ollut käsitykselle hiljattain parkkipaikan alta löydetystä Richard III:sta tai vaikkapa Sergei Eisensteinin *Lokakuu*-elokuvan luomalla kuvastolla käsitykselle Venäjän vallankumouksesta. Uschanovin esimerkit suomalaisten erikoislahjakkuudesta sekoittaa fiktiota ja faktaa eivät vakuuta. Moniin Uschanovin näkemyksiin voisi ”mutu-tuntumalta” yhtyä, mutta ne voi tulkita myös uusien myyttien luomiseksi.

3. Roland Barthes, *Mytologioita*. Suom. Panu Minkkinen. Gaudeamus 1994, 173, 190.

Historiaton Suomi?

Ehdottomasti ansiokkain ja ajatuksia herättävin *Miksi Suomi on Suomi* -kirjan osioista on ”Historiaton Suomi”. Siinä Uschanov muun muassa osoittaa, ettei suomalainen talouspolitiikka ole ikinä ollut keynesiläistä eikä hyvinvointiyhteiskuntaa suinkaan luotu koko Suomen vallanneessa konsensuksessa. SDP:n 1930-luvun puoluejohtajan Kaarlo Harvalan nostaminen unohtuksista on historiapolitiikan kannalta ajatuksia herättävää: mikä meitä lopulta kiinnostaa historiassa, ja mitkä tekijät siihen vaikuttavat?

Kaikkiaan Uschanov toteaa, kuinka Suomi on politiikkojaan myöten historiaton maa ja kulttuuri. Tämä väite on päinvastainen sille, jonka Pilvi Torsti esittää laajaan kyselyaineistoon ja haastatteluihin perustuvassa tutkimusraportissaan *Suomalaiset ja historia*. Torstin tutkimuksen mukaan suomalaiset ovat nimenomaan kansainvälisesti vertailtuna varsinainen historiaansa. Uschanov muuten siteeraa Torstia suoraan käsitellessään suomalaisen politiikan historiattomuutta. Kun Torsti oli vastannut *Ylioppilaslehdessä* kysymykseen, onko hänen oma puolueensa SDP kenties tehnyt virheitä menneisyydessä, Uschanov siunailee politiikkaan suuntautuneen tutkijan lausunnon omituisuutta: ”Torstin antama vastaus oli jokseenkin [akateemiselle historian tutkijalle] uskomaton: ’Historiantutkijana minua kiinnostaa menneisyys, mutta politiikkona tulevaisuus.’”

Torsti korostaa hyvinvointiyhteiskunnan, erityisesti peruskoulun, merkitystä suomalaisille. Myös Uschanov on tietoinen siitä, että hyvinvointiyhteiskuntaa arvostetaan. Kuitenkin hän myös päivittelee, kuinka suomalaiset muistavat vain sodat ja Mannerheimin eivätkä hyvinvointiyhteiskunnan luojia. Tosin Torstinkin aineistossa mainitaan itsenäisyyden merkkihenkilöistä ennen kaikkea Mannerheim ja Kekkonen, ei esimerkiksi Pekka Kuusta.

Itsenäisyyspäivän vieton yhteydessä lehtien yleisönosastot ja sosiaalinen media ovat täynnä älymystön purnausta siitä, että itsenäisyys ja his-

toria merkitsevät suomalaisille vain sotaa. Keskustelussa usein korostetaan tämän olevan hyvin suomalainen ilmiö. Eiköhän kuitenkin vähintään jokaisen toisessa maailmansodassa sotaa käyneen maan historiassa sota korostu? Eikä vain toinen maailmansota. Esimerkiksi Isonsa-Britanniassa ensimmäisellä maailmasodalla, *The Great War*, on tärkeä rooli maan historiakulttuurissa, minkä huomaa vaikkapa vieraillessa saarivaltion kirkoissa, jotka ovat täynnä sodan muistolaattoja. Uschanov toteaa, että suomalaiset poliitikot viittaavat harvoin puheissaan historiaan verrattuna brittipoliitikoihin. Olisiko tällainen ”historiapolitiikka” kuitenkin paljon helpompaa Briteissä, koska maalla on suurvaltausta ja takanaan paljon voitettuja sotia? Ja viljelläänhän Suomessakin ”talvisodan henkeä” varsin tiuhaan politiikkojen puheissa.

Suomalainen talvisotahehkutus on kaiketi maltillista verrattuna vaikkapa itänaapurin ”Suuren Isänmaallisen Sodan” tarinaan. Länsinaapurissa sodalla ei sattuneesta syystä ole niin tärkeää roolia historiapuheessa, ja siellä on ”luonnollisempaa” nostaa sosiaalipoliitikot suurmiehiksi. Mielestäni suomalaisten sotaa muistavassa juhlimisessa ei ole mitään ihmeteltävää, päinvastoin. Paitsi että sodasta on helppo löytää sankareita, hyviä ja pahoja, sekä muita selkeitä asetelmia, 1900-luvun sodat ovat läsnä perheiden ja sukujen historiassa. Tämän Torstin tutkimus tuo hyvin esiin.

Vertaileva historiantutkimus, jolla on pitkät juuret historiantutkimuksen metodologiana, on globaalissa tietoisuudessamme yhä tärkeämpää. Nykyään puhutaan etenkin *transnationaalisesta* lähestymistavasta historiaan. Transnationalismista on tulossa – jos ei jo ole tullutkin – jonkinmoinen paradigma ihmis- ja yhteiskuntatieteissä. ”Muoti” on eittämättä tervetullut.

Vaikka *Suomalaiset ja historia* ei metodologisesti kiinnity transnationaalisuuteen, raportin isoin ansio on eittämättä sen vertailtavuus samantyyppisiin kyselyaineistoihin perustuviin tutkimuksiin, joita on tehty Yhdysvalloissa,

Australiassa ja Kanadassa. Tulosten perustella voi todella sanoa, että suomalaiset ovat historia-kansaa. Suomalaisten palkit kirjan lukuisissa diagrammeissa ovat useimmiten korkeimpia: suomalaiset käyvät museoissa, hankkivat vanhoja esineitä, tutustuvat suvun historiaan, lukevat historiatietokirjoja ja historiallisia romaaneja ja etenkin katsovat historiallisia tv-ohjelmia ja elokuvia sekä vierailevat historiallisilla paikoilla enemmän kuin vertailumaissa. Ainoastaan vanhoja valokuvia amerikkalaiset katsovat hiukan enemmän.

Itsenäisen Suomen ajan historian merkkihenkilöiden ja sotien merkityksen lisäksi kirjassa eritellään suomalaisten yleistä kiinnostusta historiaan, sukupolvien ”avainkokemuksia” sekä käsityksiä lähimenneisyydestä ja tulevastakin. Näiden lisäksi tarkastellaan vastausten taustamuutujia, kuten ikää, sulkupuolta, ammattia, tulotasoja, puoluekantaa ja koulutusta. Tarkastelu ei ole kovin syvälinen, eikä vaikutuksia juuri analysoida ristiin.

Poliittisia kantoja muokannut vuoden 2011 eduskuntavaalien ”jytky” ei tutkimuksessa näy, koska aineisto on kerätty ennen sitä. Aineistosta voi kuitenkin nostaa esiin sen, että perussuomalaiset ovat varsin kiinnostuneita historiasta. Historia yleensä ja Suomen ja suomalaisten historia kiinnostaa heitä eniten puolueenkantansa ilmoittaneista, mutta perussuomalaiset ovat myös huomattavasti kiinnostuneempia Euroopan historiasta kuin keskustalaiset tai kristilliset.

Mitään kovin yllättävää tulokset eivät tarjoa. Koulutus ja perhe vaikuttavat voimakkaasti historiakäsityksen muodostumiseen, ja nuoret suhtautuvat historiaan paljon avarakatseisemmin kuin vanhemmat sukupolvet. Nuoret ovat nuorille ominaisesti idealisteja, mutta usein realistisempia kuin vanhemmat polvet. Lasten ja nuorten historiakäsityksestä *Suomalaiset ja historia*-kirjassa kirjoittavat erikseen kasvatustieteilijät Jukka Rantala ja Marko van den Berg sekä nuorisotutkija Kari Paakkunainen.

Muisti ja anteeksianto

Torstin aineistosta nousee esiin myös se, että totuuskomissiot tai viralliset anteeksipyyntöjä ei saa kannatusta suomalaisten keskuudessa. Tätä tematiikkaa käsittelee historiallisen antropologian dosentti Jan Löfströmin toimittama *Voiko historiaa hyvittää?* Se tarkastelee historiallisten vääryyksien korjaamista: anteeksipyyntöjä, oikaisuja oppikirjoihin, totuuskomissioita, kansanmurhien tunnustamista ja oikeudenkäyntejä ihmisyyttä vastaan. Löfström on niin ikään tutkinut nuorten historiatietoisuutta, josta hän myös kirjoittaa toimittamassaan teoksessa.

Käsiteltävistä kirjoista monitieteinen artikkelikokoelma on analyttisin. Se on myös eheä, siinä ei ole juuri toistoa ja artikkelit täydentävät luontevasti toisiaan. Teos alkaa anteeksiannon etiikan ja oikeutuksen filosofisella pohdinnalla, josta vastaavat filosofi Juha Räikkä ja oikeustieteilijä Panu Minkkinen. Poliitiikan tutkija Tuomas Forsberg tarkastelee poliittisen elämän sovittelemisen hienovaraisuuksia, joissa historiallisia vääryyksiä pyritään sovittamaan. Hän tuo esiin, kuinka suosittua poliittisten anteeksipyyntöjen tutkimus tällä hetkellä on, mutta myös sen, kuinka vähän on tutkimustietoa anteeksipyyntöjen tehokkuudesta politiikassa. Eikä kysymys ole pelkästään valtiopoliittinen: kollektiivisista anteeksipyyntöistä monille tulevat ensimmäisenä mieleen katolisen kirkon lasten hyväksikäyttöskandaalit. Teologi Mikko Ketola viekin näkökulman kirkkopoliittikkaan, kuinka etenkin katoliselle kirkolle on ollut ongelmallista pyytää anteeksi pappiensa tekoja. Löfström ja jo 1990-luvulla nuorten historiatietoisuutta tutkinut kasvatustieteilijä Sirkka Ahonen käyvät lisäksi läpi historiallisten hyvitysten historiaa.

Folkloristi Ulla-Maija Peltonen käsittelee pahojen tekojen hyvittämisestä muistitietokerronnan kautta, ja psykologian sekä aate- ja oppihistorian tutkija Juhani Ihanus tarkastelee historiallisia vääryyksiä muistamisen ja traumaattisen kokemuksen kautta. Nostaisinkin historian käsittelemisen kannalta juuri muistin ja muistamisen

merkityksen oleelliseksi historiallisessa anteek-siantamisessa ja hyvittämisessä. Ihmisen suh-tautumisessa menneeseen vaikuttavat aina ny-kyhetki ja vuosien varrella muodostuneet myytit, mikä täytyy ottaa huomioon muistikerrontaa tulkitessa. Muistin ja muistamisen rooli on tär-keää myös historian metodologian kannalta. Kun haastatteluja ja muuta muistitietoa käyte-tään yhä enemmän, eikä sitä lähteenä enää ylen-katsota, kuten ehkä aiemmin, on historiantutki-joiden tärkeää pohtia muistin toimintaa. Muistia muokkaa myös – tai pikemmin ennen kaikkea – media. Sen merkitystä ei ole kovin paljon tutkit-tu, vaikka esimerkiksi Torstin aineistot tuovat

hyvin esiin sen, kuinka iso merkitys televisiolla, elokuvilla, Internetillä ja historiallisella fiktiolla on nykyään historian käsittämisessä.

Myytit ovat usein myös hyvin ideologisia ja poliittisia, joten historiantutkijoilla on vastuu olla väheksymättä niitä. Ihanus suhtautuu nihi-listisesti ”uusliberaalin viihde- ja mediamaail-man” tapaan muokata historiaa. Kuitenkin sen – kuten muunkin populaarihistorian – rooli on niin merkittävä ihmisten historiatietoisuuden rakentajana, että myös ammattihistorioitsijoi-den täytyy oppia lukemaan monimuotoisia me-diatekstejä ja tarvittaessa purkaa niiden luomia myyttejä.